

TÜR SİNEMASININ EVRİMİ:

*KOVBOYLAR VE UZAYLILAR (2011) FİLMİNİN TÜRSEL YAPISI*¹

Yrd. Doç. Dr. Nuray Hilal TUĞAN²

ÖZET

Tür sineması, sinema tarihi ve film çalışmalarında kullanılan en temel kategorilerden biridir. Sinema tarihinin başlangıcından bu yana izleyici ve sinema arasındaki uyuşumlardan ortaya çıkan ve günümüze kadar varlığını sürdüren tür filmleri bir sanat dalı olarak ve bir kurum olarak sinemanın en önemli ve en büyük öğelerinden birini oluşturmaktadır. Çalışmada tür sinemasının ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiği değişim ve dönüşüm ele alınmış ve tür filmlerinin melezleşmeye doğru evrilen yapısı *Kovboylar ve Uzaylılar (2011)* filmi üzerinden çözümlenmiştir. Çözümleme yöntemi olarak tür filmi eleştirisi kullanılmıştır. Sonuç olarak Western, Korku, Müzikal gibi temel türlerde film yapılmaya devam edilse de günümüzde söz konusu türlerin temel özelliklerini yalnız olarak taşıyan filmler yerine, türlerin belirli özelliklerinin sentezleyen melez tür filmlerinin ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tür, Tür Sineması, Bilim-Kurgu Sineması, Western Sineması, Tür Çözümlemesi

THE EVOLUTION OF GENRE CINEMA:

THE GENRE STRUCTURE OF COWBOYS AND ALIENS (2011) MOVIE

ABSTRACT

Genre cinema is one of the most basic categories used in cinema history and film studies. Since the beginning of the history of cinema, genre films emerging from the contradictions between viewer and cinema and continuing their existence as day-to-day constitute one of the most important and biggest items of cinema as an art branch and as an institution. In the study, the change and transformation of the genre from the emergence of the genre to the day-to-day was handled, and the structure of genre films to hybridization was resolved through the film of *Cowboys and Aliens (2011)*. Genre film criticism is used as a method of analysis. As a result, films are still being produced in basic film genres such as Western, Horror, Musical, but nowadays they are the result of the emergence of hybrid genre films that synthesize certain characteristics of the species, instead of the films that carry the essential characteristics of the genres at the same time.

Keywords: Genre, Genre Cinema, Science-fiction Cinema, Western Cinema, Genre Criticism

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, nhtugan@baskent.edu.tr

GİRİŞ

Sinemada tür terimi farklı yazarlar tarafından benzer şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlamaların birçoğu öncelikle tür teriminin açıklamasıyla başlamaktadır. İngilizce *Genre* (tür) sözcüğü Fransızca *Janr* kelimesinden gelmektedir ve tür ya da tip anlamını taşımaktadır. Sinema endüstrisi içerisinde tür kavramını kullanılması ise sinemanın öykülü filmler anlatmaya başladığı ilk yıllara kadar gitmektedir.

Kolker (2011:273) filmlerin istasyondan ayrılan bir tren ya da öpüşen iki insan gibi şeyleri göstermekten uzaklaşır uzaklaşmaz ve öyküler anlatma yönünde bir anlatı duygusu oluşturur oluşturmaz türlerin ortaya çıkmaya başladığını ifade ederek, filmlerde öyküler anlatılmaya başlanınca hemen tanınabilir tipler oluşturulduğunu ifade etmektedir. Bunlar romanslar, melodramlar, takipler, Westernler, komediler olarak sınıflandırılmıştır. Sinemanın 1908'e kadarki ilk döneminde kısa ve orta metrajlı (dram ve güldürü) filmleriyle, Pathe, Gaumont ve Lumieres kuruluşlarının, sonra da İngiltere'de Charles Urban'ın kameramanlarının dünyanın dört bir yanına dağılarak çektikleri belge filmleri başlıca iki tür olarak ortaya çıkmıştı. Bu türlerden yola çıkan yapımcılar, sessiz dönemde "yeniden düzenlenmiş günceller", tarihsel-gösterisel filmler, gerçekçi yapıtlar, güldürü ve trajik ya da toplumsal dramlar adı verilen türleri geliştirdiler. Ancak sinemada kategorik ve tutarlı biçimde türlerin ayrılaşması sesli sinemanın ilk on yılında tamamlanmış; sonraki yıllarda daha çok bu türlerin farklılaşmasından doğan türevleri ortaya çıkmıştır (Onaran, 1999:81).

Butler (2011:119-120) ise türü dikkate değer bir biçimde ayırt edilebilen bir karakter, olay örgüsü, mekân, izleyici tepkisi, mizansen, konu ve yapı geleneğine sahip bir filmler grubu şeklinde ele alarak başlamanın yerinde olacağını ifade etmektedir. Buna göre tür kuramı 1970'lerde *auteur* kuramına karşılık olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan, Hollywood tarihinin türler tarihi olduğu öne sürülebilmektedir.

Corrigan (2008:115) ise türü, filmleri ortak biçim ve içerik özelliklerine göre sınıflandırmak üzere kullanılan bir kategori olarak tanımlamaktadır. Pek çok kişi farkında olmadan tür araştırmalarının ardında yatan sınıflandırmayı kullanmaktadır. İzleyici çoğunlukla filmleri western, müzikal, kara film, yol filmi, melodram ya da bilimkurgu filmi gibi başlıklar altında ilişkilendiren bir dizi benzer tema, karakter, anlatı yapısı ve kamera tekniği ayırt etmektedir.

Başka bir tanımda tür terimi benzer olay örgülerine, karakterlere, temalara, zaman ve mekân özelliklerine sahip farklı filmleri kolay bir şekilde sınıflandırmayı sağlayan bir kavram olarak ifade edilmiştir. Hollywood stüdyo döneminde her stüdyo, markasının bir parçası olarak belli türdeki filmlerle tanınmaktadır. Örneğin Warner Bros gangster, Ealing komedi ve Hammer korku türünde filmlerle tanınıyorlardı. Tür özellikleri değişmez değildir, film için sınırlandırıcı olması gerekmez, çok yaratıcı ve eğlenceli şekilde kullanılabilirler. Alt-tür ise türün belli, bir şekilde yorumlanmasıdır. Örneğin spagetti-western'leri (western'in bir alttürü), westernlerin belli özelliklerini korurken, aşırı yakın yüz planlar, abartılı kamera açıları, ayırt edici bir müzik ve kara mizah gibi başka özellikleri de türe ekler. Birçok film çeşitli türleri birleştirir. Mesela popüler romantik komedi gibi. Bazı filmler ise üç ya da daha fazla türü bir arada kullanabilir: Örneğin *Bıçak Sırtı* (Blade Runner-1982) bilimkurgu, gerilim ve *film noir* türlerini birleştirir (Barnwell, 2011:46). Filmlerdeki görsel ikonografi türün ayırt edilmesini sağlar (Barnwell, 2011:47). Korku filmlerindeki orman, perili ev gibi mekânlar, maskeli

katiller, bıçak, silah gibi aksesuarlar ve düşük düzeyli aydınlatma bu türü diğer türlerden ayıran temel görsel özelliklerdir. Tecimsel sinemanın en önemli kısmını oluşturan tür filmleri seyircinin beğeni ve zevklerine uygun tipte belirli ürünler yaratarak seyircinin ilgisini günümüze kadar çekmeyi başarmıştır. Bu anlamda filmleri kategorize etmeye yarayan işlevsel araçlar olarak da görev görmektedirler. Ancak bir sınıflandırmadan ya da kategoriden söz edebilmek için söz konusu sınıflandırmanın ya da kategorizasyonun belirli ortak özelliklerinin bulunması gerekmektedir. Bu ortak özellikler üzerinde duran Burton (1995:92-97) türün, medya ürününün bir çeşidi ya da kategorisi olduğunu ifade ederek, kesin, belirli ve temel özellikleri bulunduğunu belirtmektedir. Bu özellikler belirli bir süre yinelenen sonra çok iyi anlaşılmalı ve tanınmış olmalıdır. Bazen türün, kabaca alttür olarak adlandırılabilir, Bond casusluk filmleri ya da uzay bilim-kurgu filmleri gibi çeşitlemeleri olabilir. Tür terimi yinelenen filmlerde yinelenen bütün materyalleri her zaman kapsamamaktadır. Tür özelliklerle gerçekçilik tarzları ya da stille karıştırılmamalıdır. Sözgelimi belgesel ya da melodram, materyali ele alma biçimidir ve herhangi bir türe dâhil edilebilir. Bunların da, doğal ışık kullanılması ya da abartılı karşılaştırmalar gibi, yinelenen belirli unsurları olabilir. Ancak beklenen konu içeriği ya da karakterler konusunda bilinen bir kalıpları yoktur. Başka bir ifade ile melodramatik bir polisiye film yapılabilir, herhangi bir tür melodramatik olarak işlenebilir. Ancak her polisiye filmi melodramatik değildir. Bu tespitler türlerin ayırt edilebilmesini ve tanımlanabilmesini sağlayan tahmin edilebilir ve yinelenen unsurlar gibi başka karakteristik özellikleri de olduğunu göstermektedir. Bunlar başrol oyuncular, stok karakterler, entrikalar ve stok durumlar, görüntüsel göstergeler, arka planlar ve dekor, temalar olmak üzere altı başlık altında incelenebilmektedir (Burton, 1995:92-97).

Çalışmada yukarıda kısaca tanımlanan tür sinemasının temel özellikleri ortaya konmuş, ardından günümüz sinemasında tür filmlerinin geçirdiği dönüşüm ele alınmış ve son olarak da bu özellikler Bilim-kurgu ve Western türlerini bir araya getiren *Uzaylılar ve Kovboylar* (2011) filmi üzerinden incelenmiştir.

1. TÜR FİMLERİNİN TEMEL ÖĞELERİ

Güçhan (1999:98) sinemada tür kavramının doğmasında, endüstrinin, eleştirmenlerin, seyircinin ve yazarların katkılarının olduğunu; ancak film türlerini tanımlarken hangi işlevleri gördükleri ve nasıl ortaya çıktıkları sorusunu sormanın da önemli olduğunu ifade etmektedir. Abisel (1995:22) sinemada türü konu açısından benzer özellikler taşıyan, ortak yöntemleri kullanan, denenmiş olduğu için zarar riski düşük filmleri kapsayan bir terim olarak ortaya çıktığını ifade ederken, Özön (1972:147) de aynı şekilde çeşitli yönlerden benzerlik gösteren, yapıları birbirini andıran, ortak özellik ve öğeler taşıyan sinema yapıtlarının kümelenmesi şeklinde tanımlamaktadır. Özden (2004: 211) ise hemen her filmde tekrarlanan bir formülasyona dayalı anlatı yapısına sahip olan ve böylelikle bir tür olarak sınıflandırılabilir anlaşımsel ve sözdizimsel yapı ortaya koymuş olan filmlere tür filmi adını vermektedir. Tür filmlerinin ortak özelliklerine ve ticari yönlerine vurgu yapan Grant (2007:1) tekrarlama ve varyasyon yoluyla bildik durumlarda tanıdık karakterlerle, tanıdık öyküler anlatan ticari filmler olduğunu ifade etmektedir. Popüler sinema çoğunlukla tür filmlerden oluşur. Bu filmler sinema tarihi boyunca, hem Hollywood'da hem de dünyanın dört bir yanındaki diğer ulusal sinemalarda film yapımının büyük bölümünü oluşturmuştur. Popüler sinema neredeyse

tamamen tür filmi kategorilerine göre organize olmuştur: bilim-kurgu, korku, gerilim, romantik komedi ve diğerleri. Çeşitli kitle iletişim araçlarındaki film reklamlarının özelliklerinden, televizyon yayın programlarına, yerel video kiralama satış yerindeki bantların ve DVD'lerin organizasyonundan, tür fikri, popüler sinemanın üretimden tüketime kadar her alanını kapsamaktadır (2007:1-2). Tüm bu tanımlar tür filmlerinin benzer konulara, benzer olay örgüsüne ve benzer görsel özelliklere sahip, seyirci ile sinema arasındaki uyulaşımardan ortaya çıkmış ticari filmler olduğu konusunda hem fikirdir. Buna karşılık Bordwell ve Thompson (2008:319) araştırmacıların çoğunun artık hiçbir türün kesin bir şekilde tanımlanamayacağı konusunda aynı fikirde olduğunu belirtmektedir. Türün nasıl tanımlandığı bu anlamda sinema sanatının ve endüstrinin hangi tarafında olduğuna göre değişmektedir.

Sinema endüstrisi, türleri bir sınıflandırma sistemi, ürünlerini etiketleyerek onları piyasaya sunmanın bir yolu olarak kullanmaktadır. Tür, sinema seyircisinin zevkine uygun belli ürünler ortaya koyar ve seyircilerin kişisel olarak o ya da bu tür filmlerle ilişki kurmasına yardımcı olur. Tür hem estetik bir kategori hem de anlatımsal bir kategoridir. Estetik açıdan tür, görür görmez tanınan biçimsel özelliklerin bir toplamasıdır. Herhangi bir türün katı bir tanımını yapmak olası değildir; fakat müzikal, gerilim ya da mahkeme salonu dramı kelimeleri, sınırlı bir repertuar içerisindeki fikirleri hemen akla getirmektedir; fiziksel ortam, tipik mekanlar, karakterlerin görünüşü, belirli nesnelere vb. Bir türün yalnızca adını bile duymak o türe ait filmlerle ilgili yüzeydeki unsurların seyircinin kafasında canlanmasını sağlamaktadır (Edgar-Hunt, Marland ve Rawle, 2012:84-85).

Bilim-kurgu ya da Western filmleri gibi türler konuları ya da temaları ile göze çarpmaktadır. Ancak müzikal filmler için konu ya da temadan ziyade sunum tarzı önemlidir. Tür kategorileri endüstri yetkililerinin filmlerin nasıl yapılacağı ile ilgili kararlarını etkilemektedir. Günümüzde korku ve aksiyon filmleri popülerken, 1960'larda *The Sound of Music* gibi müzikaller yaygın olarak yapılmaktadır. İzleyiciler için türler genellikle görmeyi istedikleri bir filmi bulmanın en kısa yolunu sağlamaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse türler yönetmenler, yorumcular ve izleyiciler arasındaki zımni bir anlaşmaya dayanmaktadır. Bu tipten filmlere ortak bir kimlik kazandıran şey, filmde filmde yeniden ortaya çıkan ortak tür uyuşmalarıdır (Bordwell ve Thompson, 2008:329-330). Olay örgüsü, ana temalar, karakterler ve görsel ikonografi bir tür filmini tanımlayan uyuşmalarıdır. Bu öğeler aynı zamanda bir tür filmini ayırt etmenin ve çözümlenmenin de yollarını sunmaktadır.

Ana akım sinema evreninde sorunlar birkaç kahraman insanın erdemli çabalarıyla ortadan kaldırılabilir. Kurumlar yaptıkları hataları temizleyebilirler. Tür filmleri (western, aksiyon-macera, melodram vs.) bu türden varsayımları desteklemeye özellikle yatkındır; çünkü biçimsel uyuşmaları kullanma sürecinde oldukça tahmin edilebilir yapılara sahiptirler (kahraman bir maceraya atılır; bir ilişki biter fakat hataları telafi edici çözümler ortaya çıkar, vs.) (Ryan ve Lenos, 2012:179).

2. GÜNÜMÜZ SİNEMASINDA TÜR FİLMLERİ

Tür filmlerinin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm ve melez türlerin ortaya çıkması konusunda kuramcılar arasında fikir ortaklığı bulunmamaktadır. Örneğin Thomas Schatz (1981) tür filmlerinin ve her bir türe ait film dünyasının, uyuşmalar tarafından önceden belirlendiğini ve anlatı desenleri, karakter türleri ve kültürel ortamlar gibi öğelerin her bir film türü için sabitlendiğini belirtmektedir. Ancak Steve Neale (2000:200-203), Schatz'ın tür filmlerine ilişkin kuramını sorunlu bularak, tür filmlerinin ilk ortaya çıktığı günden günümüze kadar geçen sürede değişime uğradığı, yeni türlerin ortaya çıktığı ve özellikle Western gibi ana türlerin büyük değişime uğradığını ifade etmektedir. Benzer şekilde Bordwell ve Thompson (2009:321) da yönetmenlerin sık sık uyuşmalarla ve ikonografiyle oynadıkları için türlerin nadiren uzun süre değişmeden kaldıklarını belirtmektedir. Heyecan, aşk ve komedi gibi daha geniş, daha kapsamlı türler çok uzun süre popüler kalmıştır; ancak 1920'lerde bir komedinin 1960'lardaki bir komedi filminden çok farklı olduğu açıktır. Türler zaman içerisinde değişirler. Onların uyuşmaları yeniden şekillenir ve yönetmenler farklı türlerden uyuşmalarla birleştirerek arada bir yeni olasılıklar yaratmaktadırlar (2009:321). Bu sebeple tür filmleri sabit yapılara sahip değildir, diğer bir ifade ile sürekli akış içerisinde oldukları ve yazarlar ve film yapımcıları yeni boyutlar peşine düştükçe sınırlarını genişletmektedirler (Costello, 2010:47). Tür sinemasının ilk ortaya çıktığı günden günümüze geçirdiği dönüşümü ortaya koyan en iyi örnek Western sinemasıdır.

Edwin S. Porter'ın *The Great Train Robbery- Büyük Tren Soygunu* filmi bu konuda akla gelebilecek ilk örnektir. 1903 yılında çekilen ve 1915 yılında David W. Griffith *The Birth of a Nation-Bir Ulusun Doğuşu* filmi çekene kadar en fazla kazanç getirmiş film olarak kalan *The Great Train Robbery* western konulu ilk film değildir; ancak bu film büyük bir başarı kazanmıştır ve film yapımcılığının kilometre taşlarından birisi olarak sinema tarihinde yerini almıştır. Porter'ın yirmi dakikalık bu filmi filmlerin yapısını kökünden değiştirmiştir. *The Great Train Robbery* -bir öykü anlatan ilk western (bir öykü anlatan ilk başarılı film)- Amerikan film endüstrisinin doğuşuna yol açarak, öykülü kurmaca filmlerin de doğmasına neden olmuştur (Hyams, 1981:15 akt Özden, 2004: 213).

Öykülü filmlerin ortaya çıkması ve belirli bazı temaların izleyici tarafından ilgi görmesi yönetmenleri ve yapımcı şirketlerini aynı temaya ve konuya sahip benzer filmler çekmeye teşvik etti. Bordwell ve Thompson'a (2009:328) göre böylece Western, sinema tarihinin başlangıcında ortaya çıktı ve 1910'ların başında iyice yerleşti. Başlangıçta bu türün ana teması uygar düzen ile kanunsuz sınır bölgesi arasındaki çatışmaydı. Filmlerin ikonografisi de bu çatışmayı destekler nitelikte kurulmuştur. Kapalı vagon ve demiryolunun karşısında at ve kano yer aldı; okul binası ve kilise tepelerdeki kamp ateşine karşıtlık oluşturuyordu. Çoğu türde olduğu gibi Western sinemasında kullanılan kostüm ve makyaj da ikonografik olarak çok önemlidir. Yerleşimcilerin kolalı giysileri, Kızılderililerin kabile giysilerine ve kovboyların kotlarına ve şaplarına zıtlık oluşturacak şekilde filmlerde yer aldılar.

Bu açıdan Western; kovboy şapkaları, atlar, şerifler, salonlar, silahlar, silahlı çatışmalar gibi birçok unsuru barındıran ve genellikle vahşi 19. yüzyıl Amerika'sında geçen sinemasal bir evren olarak tanımlanabilir. Tıpkı bilimkurgu türünün gelecek zamanla kurduğu bağ gibi Western belirli bir tarihsel geçmişe bağlı bir türdür (Edgar-Hunt, Marland ve Rawle, 2012:85). Tür filmlerini tanımlayan en belirgin özelliklerden bir tanesi de karakterlerdir. Kovboylar ve Kızılderililer arasındaki çatışma neredeyse ikonik hale gelmiştir ve bunlar seyircinin özellikle hâkim olduğu karakterlerdir.

El değmemiş doğada kendini evinde hissedemeyen, ama doğal olarak adalet ve iyiliğe eğilimli olan kovboy yabanıllık ile uygarlık arasında denge kurar. Kahramanın arada olma konumu genel olarak Western olay örgülerini etkiler. Kahramanın bu konumu yasaya aykırı davranmasına ya da basitçe çatışmadan uzak durmasına sebep olabilir. Her iki durumda da sınır bölgesine yeni gelenlerin sunduğu yaşama zorla çekilir. Sonunda kahraman düzenin güçlerine katılmaya karar verir, filmin istikrar ve ilerlemeye bir tehdit olarak sunduğu kiralık silahşörlere, haydutlara vb. karşı savaşta onlara yardım eder. Bu tür geliştikçe Sergio Leone gibi yönetmenler bu öğelerin yenilikçi işlenişleriyle kendi filmlerini ayrıksı kılmışlardır (Bordwell ve Thompson,2009:328-329). Özellikle 50'liler ve 60'lar boyunca anlatısal ve tematik yenilikler yapılmış ve yerli kültürler (özellikle Kızılderililer) bu filmlerde daha az ayrımcı şekilde temsil edilmeye başlamışlardır.

Bu anlamda türler sınırlı olarak doğalar da oldukça esnek olabilir, dönemin kültürel gereksinimlerine göre genişleyerek hareket edebilirler. Onlar tatmin edici belirli anlatı yapıları ve karakter tipleri sağlayacaklarını vaat ederek izleyicinin filmle müzakere yapmasına yardım ederler. Ancak yine de tür filmlerinin belirli sınırları vardır (Kolker, 2011:272-273). Zira tür aynı zamanda anlatısal bir kategoridir; belirli yapısal özellikler, hikâyeler, karakter ilişkileri çeşitlemeleri ve belirli karakter gelişimi örüntüleri taşır. Tür hikâyenin etrafına bir zar sarar, o zar esnetilebilir; ancak zarar görmemelidir. Eğer zarar görürse izleyici kaybolur ve herhangi bir gerçeklik hissi yitirilir. Tür kimliği filmin bütünlüğünü korur, dolayısıyla onu kaybetmek çok risklidir. (Edgar-Hunt, Marland ve Rawle, 2012:85). Bu bağlamda tür filmlerinin evriminden söz ederken bu filmlerin temel yapısını oluşturan öğelerde bir evrimden değil, ancak tarihsel süreç içerisinde tema, karakterin temsili ya da iki ya da daha fazla türün sentezlenmesi anlamında bir evrimden ve değişiklikten söz etmek yerinde olacaktır. Tür filmleri bu açıdan yaklaşıldığında süreç içerisinde endüstri ve seyircinin zevklerini ve izleme alışkanlıklarının değişimini de göz önünde bulundurarak değişime gitmek durumunda kalmıştır. Bu değişikliklerden en yaygın olanı daha önce de ifade edildiği gibi farklı türlerin bir arada kullanılmasıdır.

Edgar-Hunt, Marland ve Rawle (2012:86) birbirlerinin yoluna çıkmadıkları sürece türlerin istenildiği gibi bir arada kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bordwell ve Thompson (2009:325) bir tür bir kez ortaya çıktığında gelişmenin sabit modelinin olmadığını gördüğünü; ancak tür filmlerinin karışmasının türün ortaya çıkmasından çok kısa süre sonra bile gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Örneğin 1930 tarihli ilk bilim-kurgu filmlerinden biri olan *Just Imagine* komik şarkılar içermektedir. *Alien* gibi bilim kurgu filmleri ise kendi uyuşmalarını başka bir türün gelenekleriyle karıştırarak değiştirmişlerdir. 1979 tarihli *Alien* bilim-kurgu türünün uyuşmalarını, merkezine kurbanlarını teker teker avlayan bir canavarı alarak çağdaş korku filminin gelenekleriyle harmanladığı için yenilikçiliğini ortaya koymuştur. Paslanan uzay gemisi bu filmle birlikte görülmeyen tehlikelerle dolu eski karanlık

evin bilim-kurgu türündeki karşılığı haline gelmiştir. 2000'lerin başında ise bilim-kurgu/korku karışımı *Pitch Black* ve *Doom* gibi filmlerde olduğu üzere başlı başına bir uyulaşım haline gelmiştir.

Bilim-kurgu birçok popüler film türü içerisinde tanımlanması en zor olanıdır. Bilim-kurguyu uzay yolculuğu ya da gelecek toplumları konu edinen öykülerle özellikle karakterlerin hayatında teknolojinin başat rol oynadığı mekânlarda geçen öykülerle ilişkilendirmek mümkündür. Ancak böyle bir tanımlama *Back To The Future (1985-Robert Zemeckis)* gibi zaman yolculuğunu konu edinen komedi filmlerini dışarıda bırakmaktadır. Bilim-kurgu sineması Western de olduğu gibi hemen fark edilen, sabit ve değişmez anlatısal ve görsel uyulaşımına sahip değildir. Bunun yerine bilim-kurgu filmleri insanlık ve teknoloji arasındaki ilişkiyi konu edinen filmler olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Bilim-kurgu sineması insan yaratıcılığının potansiyelini ve teknolojik gelişmenin, manevi, fikri ve / veya fiziksel bedellerini keşfeden ya da tartışan bir anlatı yapısına sahiptir (Pramaggiore ve Wallis, 2011:396). Ancak yine de bir tür sineması olarak bilim-kurgu filmlerini de diğer türlerden ayıran belli başlı temel özellikleri bulunmaktadır. Özellikle çılgın bilim adamları, teknolojik aletlerle donatılmış laboratuvarlar, yapay zekâlar, bilgisayarlar, ışın tabancaları, uzay giysileri, uzay gemileri gibi ikonografik öğeler sinema seyircisinin türü tanımada ve ayırt etmesinden hayati öneme sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde diğer türler gibi bilim-kurgu sineması da değişime uğramış, alt türlerle gelişmiş ve başka türlerle birleşmiştir.

Çalışmanın konusunu oluşturan *Uzaylılar ve Kovboylar* filmi de Western ve Bilim-Kurgu filmlerinin uyulaşımını birleştirerek bir sentez yaratma denemesi olarak ele alınmaktadır.

3. UZAYLILAR VE KOVBOYLAR (2011) FİLMİNİN TÜRSEL YAPISI

Uzaylılar ve Kovboylar filmi çözümlenirken tercih edilen türsel eleştiri yaklaşımı benzer temaları ve entrika yapıları, karakterleri, mekânları bulunan ve ticari olarak nitelendirilen ve tür filmi olarak adlandırılan filmleri-müzikal, film noir, western, bilimkurgu, korku vb.-ele almaktadır. Türsel eleştiri esas olarak çeşitli türlere ait temel formların, anlatı yapılarının, temaların, karakterlerin, mekânların; kısacası bütün anlambilimsel ve sözdizimsel öğelerin tanımlandığı ve sınıflandığı bir çerçeve içinde gerçekleştirilmektedir (Özden,2004:211-212). Çalışmanın konusunu oluşturan *Uzaylılar ve Kovboylar* filmi buradan hareketle Anlatı Yapısı, Türsel Karakterler ve İkonografi açısından incelenmiştir. Benzer şekilde Barnwell'de (2011:47) tür filmlerini çözümlerken set düzeni, olay örgüsü, karakterler, ana temalar ve görsel ikonografi öğelerinin kullanılabileceğini ifade etmektedir.

3.1. Anlatı Yapısı

Anlatı yapısı açısından incelendiğinde filmin temelde, bir kovboy ve yanındakilerin altın madeni için vahşi batı kasabasını işgal eden uzaylıları alt etme öyküsü üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Anlatının protagonisti Jake Lonergan bozkırın ortasında hafızasını kaybetmiş şekilde ve kolunda metal bir bileklikle uyanır. Yakındaki maden kasabasına gider, kasabanın en güçlü ve zengin adamı eski Albay Woodrow Dolarhyde'nin oğluyla yaşadığı kavga yüzünden tutuklanır. Albayın oğlu Percy Dolarhyde ile birlikte federal görevliye teslim

edilmek üzere hükümlü aracına bindirilir. Bu sırada kasaba uzaylı yaratıkların saldırısına uğrar. Jake'in bilekliği yanıp sönmeye başlar ve çalışır. Uzay gemilerinden birini ateş ederek düşürür. Yaratıklar araçlarından sarkan kancalarla kasabalılardan bazılarını kaçıtır. Albay'ın oğlu, şerif ve doktorun karısı da kaçırılanlar arasındadır. Albay, Jake, şerifin torunu Emmett Taggart ve kasabadan Elsa Swenson ile birlikte kaçırılanları kurtarmak için yola düşerler. Jake esasen eski bir suçludur ve çetesiyle birlikte Albay'ın altınlarını taşıyan treni soymuştur. Aldığı altınları eve getirdiğinde sevgilisi ile birlikte uzaylılar tarafından kaçıtırılır. Jake ve diğerleri uzaylıların yerini ararken Kızılderililerle karşılaşır. Uzaylıların kaçırdıkları arasında Kızılderililer de vardır. Gece Apaçilerin yanlarında konaklarken Elsa'nın da aslında uzaylı olduğu ortaya çıkar; ancak Elsa işgalci uzaylılardan farklıdır. Onun gezegeni de maden için yok edilmiştir. Sabah Apaçi yerlilerini de yanlarına alarak uzaylıların gemisinin yanına giderler. Geminin büyük kısmı toprağın altındadır ve uzaylılar buradan altın madeni çıkartırlar. Elsa ve Jake kaçırılan insanları ararken, geri kalanlar geminin yüzeyde kalan kısmına saldırırlar. Jake kaçırılanları bulur ve onları kurtarır. Elsa Jake'in kolundaki bilekliğin çekirdeğini alarak gemiyi havaya uçurabileceğini söyler. Jake ve diğerleri gemiden kaçarken, Elsa geminin ana güç kaynağına doğru ilerler. Arkasından onu takip eden bir yaratığa yakalanmamak için çekirdeği patlatır ve uzay gemisi havaya uçar. Bir süre sonra kasabada her şey yoluna girmeye başlar. Yıkılan binalar onarılır, herkes mutludur. Jake artık bir suçlu değildir, ancak kasabada kalmaz ve günbatımına doğru atını sürer.

Klasik anlatıya sahip film, bu anlatı biçiminin temel öğelerini kullanır. Dolayısıyla giriş, gelişme, doruk nokta ve sonuçtan oluşan bir yapıya sahiptir. Anlatının temel çatışması uzaylıları yenerek kaçırılan insanları kurtarmak ve dünyayı terk etmelerini sağlamaktır. Doruk noktada kaçırılan insanlar kurtulur, uzay gemisi Elsa'nın fedakârlığı sayesinde yok edilir. Sonuç kısmında ise kasabada her şeyin eski haline döndüğü görülür. Butler (2011:124-129) Western'lerin genellikle bir intikam olay örgüsüne sahip olduğunu ve türlerin büyüme ya da küçülme olasılıkları olabileceğini; ancak türün tümünden terk edilmesinin olası görünmediğini ifade etmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında anlatı eski suçlu kovboy Jake'in sevgilisi Alice'in öldürülmesinin intikamını alma hikâyesi olarak ele alınabilmektedir. Ancak çağdaş bir Western öyküsü olarak anlatı aynı zamanda Jake'in dönüşümünü de içerdiğinden yalnızca bir intikam öyküsü değildir. Çetesiyle birlikte bir suç örgütü kuran Jake, anlatının sonunda başkalarına yardım etmek için hayatını tehlikeye atan iyi bir kovboya dönüşmektedir.

Rick Altman tür filmlerini incelerken yapısalcılığa dikkat çeken bir tür modelleme önerir: türler, anlambilimsel ya da sözdizimseldir. Anlambilimsel türlerde, belli bir dizi bileşen beklenmektedir: bir Vahşi Batı kasabası, bir Şerif, iyi ve kötü kovboylar, baskın yapan Kızılderililer, çöller, altıpatlar silahlar ve atlar. Bu ölçütler tamamlandığında, bu tür, Western filmi olarak tanımlanabilmektedir. Öte yandan, sözdizimsel türde, belli bir anlatı yapısı beklenir, örneğin, bir kadının hoşlanmadığı bir erkekle tanıştığı ve fakat sonrasında ona âşık olduğu tür, bir romantik komedidir (Butler, 2011:123). Altman'ın tür modelinden yola çıkıldığında *Uzaylılar ve Kovboylar* filminin vahşi batı kasabası, şerif, iyi ve kötü kovboylar, Kızılderililer, çöller, silahlar ve atlar gibi Western türünün tüm anlambilimsel bileşenlerine sahip olduğu görülmektedir. Ancak filmde bunların yanı sıra uzay gemileri, insanlığın sahip olmadığı gelişmiş teknolojiler ve silahlar, yaratıklar gibi bilim-kurgu türüne özgü bileşenler de bulunmaktadır.

3.2. Türsel Karakterler

Türsel karakterler türlerin ele aldıkları çatışmaların simgeleştirilmelerine olanak tanıyan anlambilimsel öğeleri tedarik eden bir figürleştirme alanı sunmaktadırlar. Bu açıdan türsel karakterler tür filmlerinin tam olarak teşhis edilebilmeleri ve değerlendirilmeleri konusunda bir ölçüt sağlamaktadırlar (Özden, 2004:253). Western sinemasının en belirgin özelliklerinden biri olan türsel karakterleri kovboylar ve Kızılderililerdir. Bu anlamda özellikle kovboy imgesi Amerikan kültürünün kurucu simgelerinden biri olarak günümüzde dahi varlığını sürdürmektedir.

Dünya coğrafyası üzerinde 'kahraman, cesur, korkusuz, özgür ve fedakâr geleneksel Amerikalı imajının yaşatılma misyonunu yüklenen 'kovboy', bu belleği koruyan Amerikan ailelerinde yetişen pek çok çocuğun hayalinde olmak istediği kahraman tipidir. Amerikan mitik kahramanı kovboy, insanî her türlü olumsuzluktan arındırılarak idealize edilmiş, güçlü, korkusuz ve kutsal bir simgedir (akt. Eker, 2015:125). Agnew (2015:1) ise kovboyun sadece Amerikan kültürünün bir parçası olmadığını, aslında tüm Batı kültürü için başat bir kültürel ikon olduğunu dile getirmektedir. Batılı kahramanlar olarak kovboy imgesi günümüzde de popüler kültür aracılığıyla varlığını sürdürmektedir.

Anlatının prtagonisti Jake Lonergan idealize edilen kovboy imgesinden görece olarak farklıdır. Jake Lonergan çetesiyle birlikte soygunlar gerçekleştiren, azılı bir suçludur; ancak sevgilisi ile birlikte uzaylılar tarafından kaçırıldıktan ve sevgilisini kaybettikten sonra dönüşüm geçirmiş ve eski suçlarının kefaretni ödeyerek uzaylı istilasına uğrayan kasabanın kurtulmasını sağlamıştır. Kovboyların yaşantısı, Batı Amerika kültürünün temel yapı taşı oluşturmaktadır. Kovboyun giydiği kıyafet, taktığı şapka, sürdüğü at gibi yaşadığı döneme ait her obje, Amerikan belleğinde imge olarak kabul edilmiştir. Savage; kovboyların, dünya tarihi içinde en çok ilgi çeken karakteristik 'meslek grubu'nu oluşturduğunu belirtir. Film ve reklam endüstrisinin 'vazgeçilmez kahramanı' olan kovboyun, yaşadığı ve taşıdığı kimliği dışında başka herhangi bir kimliğe ihtiyacı yoktur. Giydiği pantolon, rutin hayat içindeki tavır, mücadele gücü, haksızlık ya da kavga/saldırı ortamındaki cesur karşı koyuşu ve gücü, sıradan insanların yanında her zaman kendini hissettirir. İdealize edilen bu kovboy imajı, halkın beklentisine cevap verme amacıyla, popüler kültürde de yoğun olarak kullanılır çünkü Amerikan halkı, gördüğü kişi ya da üründe, kolektif bilinçaltında, kovboy imajını görmek ister: Alkollü içki ya da sigara reklamlarında 'özgürlüğüne düşkün,cesur ve haşin erkek' kovboy imajının sunulması gibi (Eker, 2015:126). Jake Lonergan karakteri özgürlüğüne düşkün, cesur ve haşin kovboy temsiline uymakla birlikte, kovboy imgesinin de zamansal süreçte değiştiğini ortaya koyan özelliklere de sahiptir. Öncelikle hırsızlık yapan bir çete lideri ve suçludur. Western sinemasının türsel karakterler bağlamında ele alındığında en dikkat çekici nokta Kızılderili temsilidir. Bu tür sinemasında yerli kültürlerin temsili daima sorunlu olmuştur. Abisel (108-109) Westernlerin olmazsa olmaz öğelerinden birini oluşturduğunu ifade ederek, 60'lı yıllara kadar yerlilerin gözlerini kan bürümüş, beyazın kurmaya çalıştığı uygarlığa tehdit oluşturan barbarlar olarak gösterildiğini belirtmektedir. Çağdaş Hollywood sinemasında yerlilerin temsili bağlamında iyileşme gözlenmekle birlikte Amerikan Kızılderili halkı Hollywood sinemasında hala öteki olarak kurulmaktadır. Ancak *Kovboylar ve Uzaylılar* filminde geleneksel olarak beyaz adamın karşısına konumlandırılan yerliler ortak bir düşman ortaya çıktığında (uzaylılar) işbirliğine giderek düşmana karşı beraber savaşma yolunu tercih etmektedirler. Yerlilerin Western sinemasında temsil edilme biçimlerinin tarihsel süreçte

geçirdiği dönüşümü ortaya koyan bu anlatı biçimi tür sinemasının sabit ve değişmez belli başlı özelliklere sahip olmasına rağmen gerek zaman diliminin gerekse seyirci profiline değişmesi nedeniyle geçirdiği dönüşümü ortaya koymaktadır.

3.3. İkonografi

Tür filmlerinin eleştirilmesinde türsel karakterler kadar bir türün teşhis edilmesine yardımcı olan öge, her bir türe ait görsel malzemenin sunulmasıyla oluşturulan görsel betimlemedir (Özden, 2004:264).

Olay örgüsünün kavranışını hızlandırmak için tür filmleri uyuşum haline gelmiş görsel kodlardan, yani ikonografiden yararlanır ya da yenilerini yaratır. Bu kodlar, gereksiz sözel ve görsel düzenlemeleri ortadan kaldırır, tür filminin bir başka özelliği olan anlatımda tasarrufu sağlar. Bir türün ikonografisi doğrudan görüntü malzemesiyle ilgilidir. İkonografi bu bağlamda filmin görünür yüzeyini düzenleyen her şeyi, olay örgüsünün kendini ortaya koyduğu eylem alanını-çeşitli nitelikteki mekânları, kostümleri, aksesuarları, yıldız oyuncularını ve belirli tipleri kapsamaktadır (Abisel, 1995:61). Her türün kendine özgü ve ilk bakışta onu diğerlerinden ayırt edecek bir ikonografisi bulunmaktadır. Western sinemasının kasabası, kovboyların kostümleri (kovboy şapkası ve çizmeleri), Kızılderililerin yerli kıyafetleri ve çadırları, demiryolları, çöller gibi öğeler bu türün ikonografik özelliklerini oluşturmaktadır. Benzer şekilde bilim-kurgu türünün de kendine özgü bir görsel dili ve bu dili oluşturan belli başlı öğeleri bulunmaktadır. Uzay araçları, uzay kıyafetleri, teknolojik aletlerle donatılmış laboratuvarlar, dünya dışı yaratıklar, robotlar gibi mekân ve aksesuarlar bu türün ikonografisini ya da diğer bir ifade ile görsel dünyasını oluşturmaktadır. Abisel (1995:62) gangster ve Westernler başta olmak üzere bilim kurgu, korku filmleri ve müzikallerin ikonografik inceleme için en elverişli türler olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan *Kovboylar ve Uzaylılar* iki türün western ve bilim-kurgu sinemasının görsel betimleme özelliklerini bir arada kullanmaktadır. 19. yüzyıl Amerikan vahşi batısında geçen filmde, o döneme ait olmayan ya da o dönemin teknolojisinin çok ilerisinde bir teknolojiye sahip dünya dışı varlıkların uzay araçları belirmektedir. Filmin ilk sahnesine Jake karakterinin kolundaki bileklik de öykünün geçtiği tarihsel dönemde var olamayacak bir aksesuar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk sahneden görsel dili ile bir Western dünyası kuran film, aynı zamanda ana karakter kovboyun kolundaki bileklikle bilim-kurgu türünün temel ikonografik özelliklerini de kullanmaktadır.

SONUÇ

Sinema tarihinin başlangıcından günümüze sinema endüstrisi ve izleyici arasındaki yazılı olmayan bir anlaşmaya dayalı olarak ortaya çıkan tür filmleri günümüz tecimsel sineması için de çok büyük öneme sahiptir. Yinelemelere dayanan ve kolay anlaşılabilir filmler olarak tasarlanan tür filmleri ilk ortaya çıktıkları tarihsel süreçten itibaren izleyiciden büyük ilgi görmüş, fakat sinema eleştirisi alanında ihmal edilmişlerdir. En basit tanımıyla birbirine benzer öyküleri yine benzer durumdaki karakterlerle anlatan ticari filmler tür filmi olarak adlandırılmaktadır. İçinde bulunduğu kültürden ve toplumsal koşullardan bağımsız olarak ele alınmayacak olan film türleri kültürel ve toplumsal gereksinimlere bağlı olarak zaman içerisinde değişim geçirmekte ve dönüşmektedir.

Western ve Bilim-kurgu gibi belirli bir zaman aralığı ile ilişki kuran tür filmlerinde anlatı yapısı, karakter ve ikonografi açısından sabit özellikler bulunmakla birlikte, zaman içerisinde izleyici profili de değiştiğinden bu türlerde belli başlı değişiklikler yapma yoluna gidilmiştir. Bu değişiklikler temaların çeşitlenmesinden farklı türlerin uyuşmalarının bir araya getirilmesi şeklinde geniş bir yelpazede gerçekleşmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan *Kovboylar ve Uzaylılar* filmi hem türün tarihsel süreç içerisinde değişmesine, hem de farklı türlerle birleşerek bir sentez yaratmasının en karakteristik örneklerinden biridir. Sinema tarihi içerisinde daha önce de farklı türleri bir arada kullanan filmler bulunmaktadır (Örneğin Ridley Scott'un bilim-kurgu başyapıtı *Alien* (1979) korku ve bilim-kurgu türünün gerek anlatı gerekse ikonografik özelliklerinin aynı anda kullanıldığı bir filmidir). Ancak klasik bir Western sinemasal evreninde bilim-kurgu öğelerini kullanan ilk film *Kovboylular ve Uzaylılar* filmidir. Bu bağlamda film gerçekten yaşanmış belirli bir tarihsel dönemde geçen anlatı yapısına henüz o dönemde insanoğlunun sahip olmadığı bir teknolojiye sahip dünya dışı varlıkları dâhil ederek Western ve bilim-kurgu türlerini sentezleme çabası olarak varolmaktadır.

KAYNAKLAR

- ABİSEL, Nilgün (1995) Popüler Sinema ve Türler, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- AGNEW, Jeremy (2015). The Creation of the Cowboy Hero: Fiction, Film and Fact, McFarland and Company Inc.
- BARNWELL, J. (2011) . Film Yapımının Temelleri, çev: Gülelgül Altıntaş. İstanbul: Literatür Yayınları.
- BORDWELL, D. Ve Thompson, K. Film Sanatı (2009). çev: Ertan Yılmaz& Emrah Suat Onat, De Ki Yayınları.
- BURTON, Graeme, (1995). Görünenden Fazlası, çev: Nefin Dinç, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- BUTLER, Andrew M. (2011). Film Çalışmaları, çev: Ali Toprak, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- CORRIGAN, Timothy (2008). Film Eleştirisi El Kitabı, çev: Ahmet Gürata, Dipnot Yayınları, Ankara.
- COSTELLO, John (2010). Senaryo Yazımı, çev: Barış Baysal, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- EDGAR-HUNT, Robert; Marland, John; Rawle, Steven (2015). Film Dili, Literatür Yayıncılık.
- EKER, Gülin Ögüt (2015). Bir Modern Dönem Miti: Amerikan Kültürel Belleğinde Rodeo ve Baş Aktörü Kovboy, Millî Folklor, 2015, Yıl 27, Sayı 107.
- GRANT, Barry Keith (2007). Film Genre: From Iconography to Ideology, Wallflower Paperback, London and Newyork.
- HYAMS, Jay (1981) The Life and the Times of the Western Movie, Gallery Books, Newyork
- KOLKER, Robert, (2011) Film, Biçim, Kültür, çev. Fırat Eryılmaz ve diğerleri, De Ki Basım Yayım, Ankara
- NEALE, Steve. 2000 Genre and Hollywood, Taylor and Francis, Routledge.
- ÖZDEN, Zafer (2004) Film Eleştirisi, İmge Kitabevi
- ÖZÖN, Nijat 100 Soruda Sinema Sanatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- PRAMAGGIORE, Maria ve Wallis, 2011 ,Tom Film A Critical Introduction, Third Edition, Laurence King Publishing.
- RYAN, Michael ve Lenos, Melissa (2012) Film Çözümlemesine Giriş, çev: Emrah Suat Onat, De Ki Basım Yayım, Ankara.
- ONARAN Â. Ş. (1999). Sinemaya Giriş, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.
- SCHATZ, Thomas (1981). Hollywood Genres: Formulas, Filmmaking and the Studio System, McGraw-Hill Companies.